

DEMOKRASİ ÜZERİNE

ON THE DEMOCRACY

Yavuz ÖZDEMİR*
Ufuk ŞİMŞEK**
Elif AKTAŞ***

Özet

Siyasi bir varlık olan insan, tarihi süreç içerisinde yöneten ve yönetilen ilişkileri konusunda sürekli arayışlarda bulunmuştur. Bunun sonucu olarak da geçmişten günümüze kadar yenilenecek gelen yönetim modelleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi de demokrasi kavramı odaklı yönetim modelidir. İnsanlık tarihi kadar eski olan demokratik yönetim doğal olarak başladığı tarihi serüvenine yaşadığı gelişim ve değişimlerle devam etmiş ve günümüzün başat yönetim paradigması/arketipi olmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Yönetim, Tarih

Abstract

Man, a political creature, has always been in search, during historical period, in the matter of the governer-governed relations. As a result of this, the management models have always been renovated from the history to our day. One of them is 'democracy- centered management model. The democratic management, which is as old as the human history, has naturally sustained its historical adventure with the cahanges and developments it has experienced and has succeeded dominant management paradigm of our time.

Key Words: Domocracy, Management, History

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Ü.Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD

** Arş. Gör. Atatürk Ü.Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD

*** Arş. Gör. Atatürk Ü.Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD

Demokrasi Üzerine

Demokrasi kavramı neredeyse 2500 yıldır şu ya da bu şekilde tartışılan bir kavramdır. Özellikle insanlık tarihinin son iki yüz yılında bu tartışmalar oldukça yoğunlaşmıştır. Bu durumda beklenen sonuç, demokrasi kavramı etrafında rafine olmuş, düzenlenmiş, tutarlı ve rasyonel bir fikirler bütününe ulaşılması ve herkesin üzerinde anlaşabileceği bir tanımın ortaya çıkmasıdır. Ancak bugün gelinen nokta hiç de böyle değil.

“ Tuhaftır ki, demokrasinin bu kadar uzun bir geçmişi olması da bu karışıklık ve anlaşmazlığa katkıda bulunmuştur, çünkü farklı zamanlarda farklı yerlerde “demokrasi” insanlara farklı şeyler ifade etmiştir¹. Söz konusu tespitte kısmen katılmak mümkün ise de, bu mevcut olan durumu önemli nispette izah etmemektedir.

Nitekim bugün demokrasi kavramı etrafında ortaya çıkan sorun, artık bir farklılık ya da kargaşa sorunu olmanın ötesinde olup, kavramın içinin iyice boşaltılmasıyla ilgilidir. Dikkatle bakıldığında görülecektir ki, demokrasi kavramı, artık tek başına kullanılmamakta ve mutlaka kavramın başına bir sıfat eklenmektedir.

Bununla yapılmak istenen kavrama netlik kazandırmak olsa da, kavramın bütünlüğü, anlam bağlamında atomize edilerek kavranması imkânsız hale getirilmektedir. Bu durum demokrasinin ve insanlığın geleceği açısından gözden uzak tutulmaması gereken bir tehdit olarak görülebilir. Esasta bizi bu çalışmayı yapmaya yönelten kaygı da budur.

Bizi bu çalışmayı yapmaya sevk eden kaygımızı dillendirdikten sonra, belirtmemiz gerekir ki, demokrasi kavramının bütünselliğini bozmadan, retrospektif analizci bir yaklaşımla, interdisipliner çözümler ortaya koymaya çalışacağız. Amaç ve yöntemimizin gereği olarak ilk önce demokrasi kavramının etimolojik açılımını yapmaya gayret edeceğiz.

İnşa edilmesi en güç kavramlardan biri olan demokrasi², Antik Yunan orijinli bir kavramdır. Demokrasi kavramında ki demos'u Yunanlılar bazen

¹ Robert A. DAHL, Demokrasi Üstüne, (Çev: Betül Kadıoğlu), Ankara, 2001, s.2.

² Mehmet Ali KILIÇBAY, Siyasetin Bu mu Türkiye, Ankara, 2006, s.1.

'fakirler', "çoğuntuklar" anlamında kullanırlarken³ bazen de 'insanlar', 'halk' ve 'Atinalılar' olarak kullanmışlardır. Bu farklı kullanımlara rağmen dönemin sosyal ve siyasi gerçekleri dikkate alındığında, anlaşılıyor ki demokrasi sözcüğü, onu eleştiren aristokratlar tarafından kendilerinin yönetimindeki kontrolünü savaşıarak ellerinden alan sıradan halkı küçük göstermek için kullandıkları bir sıfattır. Buna rağmen democratia özellikle Atinalılar ve diğer yunanlılar tarafından Atina'nın ve Yunanistan'daki diğer şehirlerin yönetimini açıklamak için kullanılıyordu⁴.

Etimolojik analiz üzerinden dilbilim bağlamı tanımlamalara yönelmek, genelde demokrasinin halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde idealize edilen tanımlanması ile sonuçlanmıştır. Demokrasi sıfatına doğrudan sıfatı da yaftalanarak, yeniden yoğun bir idealizasyona maruz bırakılan demokrasi doğuşunda olgunluk sergileyen mucizevi bir bebek gibi sunulmaktadır.

Oysaki buradaki halk (demos) kavramı, siyasal kavrayış olarak, "özgür, toprak ve köle sahibi, erkeklerden oluşan topluluğa verilen" addır⁵. "Mülksüzler, ücretliler, kadınlar ve yabancılar" siyasal topluluk olan demosun parçası ve muhatabı değil, yalnızca ona tabi unsurlardır⁶.

Görüldüğü üzere Antik Yunan demokrasisi bugünkü anlamda halkın kendi kendisini yönettiği bir sistem olmanın oldukça uzağında, sınırlı mülkiyet odaklı⁷, şeklen cumhuri ve erkek cinsiyetli bir rejimdi. Ancak dönemsel olarak bakıldığında monarşi ve aristokrasiyi geride bırakmış, geniş tabanlı bir sosyal ve siyasal sistemdi.

Dilbilim ve etimoloji bağlamı izahlar demokrasi ile ilgili önemli açıklamalar sağlamış olsa da demokrasinin neden Antik Yunan toplumunda ortaya çıktığı sorusunun cevabını vermemektedir. Çünkü "demokratik sistem hiçbir zaman gökten zembille inip yerleşmez"⁸ ya da "buharlı makineler gibi

³ Andrew HEYWOOD, Siyaset, (Çev: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Ankara, 2006, s.95.

⁴ DAHL, s.11.

⁵ KILIÇBAY, s.61.

⁶ KILIÇBAY, s.63.

⁷ Alâeddin ŞENEL, Siyasal Düşünceler Tarihi (Tarihöncesinde İlkçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş), Ankara, 1996, s.117.

⁸ Kurtul ALTUÇ, Kuvayı Milliye'den Anadolu İhtilali'ne Cumhuriyet'ten 27 Mayıs'a Demokrasi Serüveni Bir Numaralı Tanık, İstanbul, 2006, s.73.

bir seferde icat" edilemez⁹. Yani Atina kent devletinde demokratik bir yapının örgütlenmesi uzun yıllar boyunca süren çabaların sonucunda yaşanan bir evrim sürecinin ürünüdür¹⁰.

Bu evrimleşme sürecinde etkin olan faktörler, Yunan kent devleti örgütlenişi ve ticari hayatın gelişmesiyle birlikte yaşanmaya başlanan toplumsal farklılaşmanın yarattığı çok yönlü dinamizm üzerine yapılan hareketliliktir¹¹.

Söz konusu toplumsal hareketliliğin sonunda soylular, ticaret ve zanaat erbabı anlaşarak tiranlığı yıkarken, zenginlerle yoksullar arasında mevcut olan gerilimi bir uzlaşmayla çözmek¹², ve orta sınıfın aşağı sınıflarla işbirliği yapmasını önlemek için İ.Ö.504'te ünlü şair Solon'u görevlendirdiler.

Arkhon seçilen ve yasa koyucu olarak atanan Solon¹³, yaptığı yasalarla "sosyal, ekonomik ve siyasal alanda büyük reformlar gerçekleştirdi. Çiftçilerin durumunun iyileştirilmesi amacıyla, tarlalar üzerindeki ipotekler kaldırıldı. Borçlar silindi, borç yüzünden köle haline getirilen kişiler azat edildi. Genel af çıkarıldı. Site dışına köle olarak satılan Atinalılar, kamu kaynakları kullanılarak satın alındı ve özgürlüklerine kavuşturuldu. Köle emeğine dayanan üretim biçimi, yalnızca dışarıdan getirilen kölelerle yürütüldü. Soyluların tekelci iktidarına son verildi. Tüm yurttaşların yasama faaliyeti için Halk Meclisine, yargılama faaliyeti için de Halk Mahkemesine katılımı sağlandı. Yurttaşların siyasi yaşama katılımı kökenlerine göre değil, mali durumlarına göre kategoriye ayrılarak yeniden düzenlendi. Mali durum sermayeye göre değil, her yıl üretilen tarımsal ürün miktarına göre belirlendi"¹⁴.

Solon Yasaları, öncelikle yurttaşlığı sağlam bir temele oturtmuş, demokratik kuram açısından daha da önemlisi, siyaseti belirli bir gruba özgü uğraş olmaktan çıkararak geniş halk kitlelerinin siyasete katılımı sağlamıştır.

⁹ DAHL, s.9.

¹⁰ Hamit Emrah BERİŞ, "Demokrasi Kavramına Genel Bakış", Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler, Ed: Tefik ERDEM, Ankara, 2006, s.76.

¹¹ ŞENEL, s.115-116.

¹² Alâeddin ŞENEL, Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş, Ankara, 1968, s.49-50.

¹³ ŞENEL, Siyasal Düş Tar... s.117

¹⁴ Oktay UYGUN, Demokrasi'nin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İstanbul, 2003, s.24.

“Yasalar aracılığıyla, tüm özgür yurttaşların katılabildiği yasama ve yöneticileri seçme yetkisine sahip ‘Halk Meclisleri’ (ekklesia) oluşturulmuş ve yine kararları kesin olan, otuz yaşını doldurmuş her yurttaşın üyesi olduğu ‘Halk Mahkemeleri’ meydana getirilmiştir”¹⁵.

Solon Yasaları’nın çıkmasına rağmen Atina siyasal yaşamında aristokratların ağır baskısını kabile örgütlenmesinde gören ¹⁶ Kleisthenos, Atina’yı oluşturan köy ve kasabaları, 139 yerel siyasi birim (deme)¹⁷ olarak yeniden örgütledi. 18 yaşına basan her erkek, yerel listelere kaydolarak 2 yıl süren bir eğitim görüyor ve bu sürenin sonunda yurttaş sıfatını kazanıyordu. Kan bağına dayanan eski kabile sistemi iyice çöktürülerek, yeni kabileler oluşturuldu. Kleisthenos çok sayıda yabancı ve köleyi bu kabilelere sokarak yurttaş statüsüne geçirdi. Yeni kabileler kan bağına dayanan kümeler olmaktan çok, günümüzün mahalle örgütlenmelerine benziyordu. Kişilerin sülâle isimleri ile değil, ön isimleri ve soyadı olarak da bağlı oldukları yerel birimlerin (deme) ismiyle çağrılmaları zorunluluğu getirilerek, zenginlerle yoksulların aynı soyadına sahip olması sağlandı. Kabileler, sitenin yürütme ve yargı organları ile bürokrasisinde eşit ölçüde temsil edildiler ya da söz sahibi oldular.

Demokratik rejimi yıkmak amacıyla hareket eden yurttaşlar için 10 yıllık sürgün (ostrakismos) cezası getirildi. Atina artık, köleler, kadınlar ve yabancılar dışında yetişkin herkesin eşit siyasal yetkilere sahip olduğu ilk ve en yetkin doğrudan demokrasi örneği olarak tarih sahnesinde yerini almıştı. Yeni duruma işaret eden Aristoteles, “devlet yönetimi Solon’unkinden çok daha halkçı bir kılığa büründü”¹⁸, derken, Herodotos’da demokrasinin kurucusu olarak Kleisthenes’i gösteriyordu¹⁹.

Bilinen ilk ve tek demokrasi örneği olan Atina demokrasisi Solon Yasaları üzerinden inşa edilen Kleisthenes reformlarıyla gerçekleştirilirken (İ.Ö.508) demokrasi kavramı içeriğine, yurttaşlık, yerellik ve eşitlik unsurlarını da katabiliyordu. Böylece Antik Yunan demokrasisi sınırlı mülkiyet odaklı,

¹⁵ BERİŞ, s.77.

¹⁶ ŞENEL, s.118

¹⁷ Şenel demokrasi sözcüğünün ‘deme’ den geldiği kanaatindedir (ŞENEL, s.119). Ancak yapılan çalışmalar bunu teyit etmemektedir.

¹⁸ Aristoteles, Atinalıların Devleti, (Çev: Suat Yakup Baydur), Ankara, 1941, s.38-41

¹⁹ Herodotos, Herodot Tarihi, (Türkçesi: Müntekim Ökmen), İstanbul, 1991, s.266.

şeklen cumhuri, erkek cinsiyetli, kent doğumlu, seçim yöntemi yurttaşlık, yerellik ve eşitlik üzerine oturuyordu.

Ne var ki, kendi coğrafyasında büyük bir aşama olarak varlığından bahsettiğimiz Antik Yunan demokrasisi, iki yüzyıl yaşadıkdan sonra çok çeşitli sebeplerle yıkıldı. Ancak Eski Yunan demokrasisinin içkin olduğu bir takım ideallerin, özellikle Roma Cumhuriyeti başta olmak üzere, farklı siyasal rejimler içinde kısmen de olsa yaşadığını biliyoruz²⁰.

Ortaçağda batıda yaşanan feodalitenin karşılıklılık (lord-vassal) ilişkisini merkeze koyması, coğrafi keşiflerin yarattığı bilgi ve servet birikimi, Rönesans'ın bireyi inşaaya başlaması, Reform'un sekülerizasyon yaratması, ulus ve ulusal pazarın kurulmaya girilmesi yeni Avrupa'nın temel oluşumları olarak dikkat çekmekteydi.

Akıl-doğa ilişkisinden yaratılan Bilim devrimi, İngiliz (Püriten) Devrimi, Amerikan ve Fransız Devrimleri yeni Avrupa'yı ortaya çıkaran çok önemli gelişmeler yaratırken, dünya ölçekli sonuçları da ortaya çıkarıyordu.

Hatta denilebilir ki, coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform ile birinci küreselleşme dalgasını yaratan Avrupa, Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi sonucunda birincisinden daha güçlü bir şekilde ikinci küreselleşme dalgasını yaratmıştır.

Söz konusu ettiğimiz süreçte ortaya çıkan, pozitivism, Darwinizm ve materyalizm gibi temel kavrayış düşünce modelleri yeni bir dünya ve yeni bir insan algılaması yaratırken, liberalizm, nasyonalizm ve komünizm şeklinde adlandırılan siyasal yönleri de oldukça güçlü düşünce akımlarını insanlık tarihine hediye ediyordu.

Modernite olarak adlandırabileceğimiz bu süreçte, Antik Yunan'da varlığını tespit ettiğimiz demokrasi de, modern haliyle büyük ölçüde Avrupa ülkesinde yaşanan değişim, gelişim ve mücadelelerin sonucunda tarih sahnesinde yeniden yerini alıyordu.

Artık iktidar yeryüzüne indirilmiş ve insanla aynı seviyeye getirilmişti²¹. Bu yeni iktidar, Antik Yunan, Roma ve bazı İtalyan şehirlerindeki halkçı

²⁰ BERİŞ, s.79.

²¹ Marcel GAUCHET, Demokrasi İçinde Din (Çev: Mehmet Emin Özcan), Ankara, 2000, s.22.

hükümetlerden mülhem²² olmakla birlikte, onlardan oldukça farklı bir örgütlenme modeliyle yaratılmıştı.

Böylece dünyada bir demokratikleşme sürecinden bahsedilebilirdi. Ancak bu sürecin ucu açıktı ve kendi kendisini yeniden üretmek zorundaydı. Nitekim bu zorunluluk sürecini isimlendiren demokrasiyi de hızlı bir değişime uğratarak, zaman, zemin ve mekân farklılıklarına yeni farklılıklar ekliyordu.

İşte bu durum demokrasi kavramını dünyada en çok kullanılan ama içeriği en az bilinen bir kavram durumuna getiriyor, adeta herkes kendi demokrasisine vurgu yapmaya başlıyordu. Sonuç, demokrasinin ne olup, olmadığı sorusunun modern demokrasi bağlamında yeniden gündem bulmasıydı. Başka bir ifade ile artık demokrasinin değil modern demokrasilerin açılımının yapılması gereğinin ortaya çıkmasıydı.

Bu aşamada belirtmemiz gerekir ki, artık etimolojik ve dil bilim orijini tanımlamalar maksadımızın temini için yetersiz hale gelmiştir. Bumdan dolayı tespitimizi bakışımızın odağında tutarak, kabul edilebilir bir tanımlamalar bütününe ulaşmaya çalışacağız. Bunun için de modern demokrasilerin temel özelliklerini maddeler halinde sunacağız. Bunlar;

- Yurttaş odaklılık²³,
- Adil ve dürüst seçim,
- Siyasal eşitlik²⁴,
- Çoğunluk yönetimi²⁵,
- Açık tartışmacı, iknacı ve uzlaşmaya dayalılık²⁶,
- Açık ve sorumlu hükümet,
- Sivil toplum²⁷,

²² DAHL, s.22.

²³ KILIÇBAY, s.2.

²⁴ Henry B. MAYO, Demokratik Teoriye Giriş,(Çev: Emre Kongar), Ankara, 1964, s.51–55.

²⁵ Emre KONGAR, Demokrasi ve Lâiklik, İstanbul, 1997, s.18.

²⁶ David BEETHAM, Kevin BOYLE, (80 Soru 80 Cevap) Demokrasinin İlkeleri, (Çev: Aslıhan Zeynep KOPUZLU), Ankara, 2005, s.3.

²⁷ DAHL, s.29.

- Hukuk önünde eşitlik,
- İktidarın yalnız bir kişi ya da grubun elinde bulunmaması ve halkın tamamına ait olması²⁸,
- Azınlık haklarının korunması²⁹,
- Rasyonel temeller üzerine oturtulan yönetim yapıları³⁰,
- Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti,
- Yasama yürütme ve yargı güçlerinin ayrılığı,
- Bireyselleşme,
- Lâiklik³¹,
- Örgütlenme ve örgütlere katılma hürriyeti,
- İfade hürriyeti,
- Kamu görevlerine girebilme hakkı,
- Haberleşme hürriyeti³²,
- Temel insan hakları ve benzeri özelliklerdir.

Yukarıda temel özelliklerini ortaya koyduğumuz demokrasi, yeni bir anlayışın ve yeni bir yapılanmanın, kısacası modernitenin ürünüdür. Antik Yunan demokrasisi ile ortak noktaları oldukça azdır.

Dikkatle incelendiğinde modern demokrasiyi antik demokrasiden ayıran farklar;

•Mekânsal kaynağın kent devletinden geniş ölçekli çağdaş ulus devlete kayması,

²⁸ BERİŞ, s.75.

²⁹ Atilla YAYLA, Siyaset Teorisine Giriş, Ankara, 2004, s.39.

³⁰ Maurcie DUVERGER, Siyasal Rejimler (Çev: Teoman TUNÇDOĞAN), İstanbul, 1986, s.17.

³¹ KILIÇBAY, s.70.

³² Arend LIJPHART, Çağdaş Demokrasiler Yirmi bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, Ankara, ty, s.23.

•Yurttaşlık sınırlarının dışlayıcılık yerine kapsayıcılık üzerinden belirlenerek devlet sınırları ile eşitlenmesi,

•Ergin yurttaşların genel oy hakkına sahip olması dolayısıyla katılımın artmış olması,

•Yurttaşların kamu görevlerine belirlenen şartlar dahilinde katılım hakkını kazanmış bulunmaları,

•Siyasal önderlerin destek toplamak için kamu önünde yarışma hakkının bulunması,

•Tüm yurttaşların seçimlerde yarışmak için özerk siyasal partiler kurma hakkına sahip oluşu,

•Özgür ve adil seçimlerin teminat altına alınmış olması,

•Tüm yurttaşların hükümet edimlerini etkilemek amacıyla lobi örgütleri ya da çıkar grupları gibi başka siyasal örgütlenmeler kurma hakkı; hükümetin ve bir başkasının denetiminden bağımsız alternatif bilgilendirme kaynaklarının varlığı,

•Seçimleri kaybeden hükümet önderlerinin iktidarı barışçıl yollardan devretmesini güvence altına alan kurumlar,

•Özerk örgütlenme ve derneklerin varlığı, yasallığı ve meşruiyeti³³

• Ve artık demokrasi ile modern demokrasileri ayıran en önemli farklardan bir diğeri ise kabul edilen bir muhalefet örgütlenmesinin gerekliliğinin kabulüdür.³⁴

Bütün bu izah ve analizlerden sora diyebiliriz ki, M.Ö. V. Yüzyılda Antik Yunan'da temelleri atılan ve insanlık tarihinin son iki yüzyılına damgasını demokrasi ya da demokrasiler bir yandan varlıklarını korurlarken, diğeri yandan da yeni özellikler kazanarak, özlerini korumak kaydıyla geleceğin dünyasında da, başat siyasal sistem olacaklarını güçlü bir şekilde hissettirmektedirler. Aksi takdirde kuantum zeminli kaotik dünya. Tamamlanması mümkün olmayan proje. Biraz gerçek, biraz hayal...

³³ Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, Yayına Hazırlayan: Vernon BOGDANOR, (Çev: Bülent Peker, Erhan Yükselci, Leyla Keskiner), Ankara, 1999,s.186-187.

³⁴ Aytekin YILMAZ, Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Ankara,2000,s.24.

KAYNAKLAR

ALTUĞ Kurtul, **Kuvayı Milliye'den Anadolu İhtilali'ne Cumhuriyet'ten 27 Mayıs'a Demokrasi Serüveni Bir Numaralı Tanık**, İstanbul, 2006

Aristoteles, **Atinalıların Devleti**, (Çev: Suat Yakup Baydur), Ankara,1941

BEETHAM David, Kevin BOYLE, (80 Soru 80 Cevap) **Demokrasinin İlkeleri**, (Çev: Aslıhan Zeynep KOPUZLU), Ankara, 2005

BERİŞ, "Demokrasi Kavramına Genel Bakış", **Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler**, Ed: Tevfik ERDEM, Ankara, 2006

Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, Yayına Hazırlayan: Vernon BOGDANOR, (Çev: Bülent Peker, Erhan Yükselci, Leyla Keskiner), Ankara, 1999

DAHL Robert A, **Demokrasi Üstüne**, (Çev: Betül Kadioğlu),Ankara,2001

DUVERGER Maurcie, **Siyasal Rejimler**, (Çev: Teoman TUNÇDOĞAN), İstanbul, 1986

GAUCHET Marcel, **Demokrasi İçinde Din**, (Çev: Mehmet Emin Özcan), Ankara,2000

Herodotos, **Herodot Tarihi**, (Türkçesi: Müntekim Ökmen), İstanbul,1991,

HEYWOOD Andrew, **Siyaset**, (Çev: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla), Ankara, 2006

KILIÇBAY Mehmet Ali, **Siyasetin Bu mu Türkiye**, Ankara,2006

KONGAR Emre, **Demokrasi ve Lâiklik**, İstanbul,1997

LİJPHART Arend, **Çağdaş Demokrasiler Yirmi bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri**, Ankara, ty,

MAYO Henry B, **Demokratik Teoriye Giriş**,(Çev: Emre Kongar), Ankara,1964

ŞENEL Alâeddin, **Eski Yunan'da Siyasal Düşünüş**, Ankara, 1968

DEMOKRASI ÜZERİNE

ŞENEL Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi* (Tarihöncesinde İlkçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasi Düşünüş), Ankara, 1996

UYGUN Oktay, *Demokrasi'nin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İstanbul,2003

YAYLA Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara,2004

YILMAZ Aytekin, *Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları*, Ankara,2000